

MAKSYMIN MAREK TANDEK OFM
Toruń

Sanktuaria Syjonu — Wieczernik

W Wieczerniku, w „sali na górze” odbyła się Ostatnia Wieczerza, podczas której padły pełne miłości słowa Chrystusa połączone z umyciem nóg apostołom, ustanowieniem Najświętszego Sakramentu i kapłaństwa. W tym miejscu Zmartwychwstały ukazał się uczniom, spełnił się cud Zielonych Świąt i Maryja odeszła do Swego Syna, dlatego owa sala jest rzeczywiście *Mater omnium ecclesiarum*¹.

1. Świadczenia autentyczności Wieczernika

Wieczernik jest jednym z najpewniejszych miejsc świętych Palestyny, mimo, że na podstawie Ewangelii nie można określić jego usytuowania w Jerozolimie. Według relacji ewangelistów był „dużą salą usłaną i gotową” (Mk 14,15; Łk 22,12)². Użyty przez nich grecki termin ἀνάγειον dodatkowo podkreśla, że znajdowała się ona „na górze”. Prawdopodobnie jej właścicielem był uczeń Jezusa, ponieważ nie tylko zgodził się na prośbę Mistrza, lecz również przyjął gromadę Jego apostołów, którzy nie posiadali własnych mieszkań na terenie Jerozolimy³.

W relacji św. Łukasza (Dz 1,13; 2,1) zesłanie Ducha Świętego miało miejsce „na górnej części domu” (ὑπερῶον), co sugeruje, że Apostołowie przenieśli się z „górnej sali” do wydzielonego pomieszczenia znajdującego się nad nią. Również obecnie zachowała się oddzielna sala górna w odróżnieniu od użytej na Ostatnią Wieczerzę.

W kwestii określenia usytuowania tego miejsca w Jerozolimie trzeba polegać na świadectwie tradycji. Źródła historyczne podają, iż w czasie rozpoczęcia wojny

---

¹ Por. TEODOZJUSZ, *De situ Terrae Sanctae* 7 (530 r.).

² EUTYCHIUSZ Z KONSTANTYNOPOLA (*Sermo de Paschale et de sacr. Eucharistiae* [582 r.]) wymienia trzy wieczerze sprawowane w trzech różnych miejscach przez Jezusa przed Paschą: „w Getsemani (...) Betani (...) i trzecia mistyczna, o której mówi św. Łukasz: «Gorąco pragnąłem spożyć tę Paschę z wami przed moim odejściem» (...) ta była sprawowana na Syjonie”. O przejściu Jezusa z uczniami z jednego najwyższego miejsca w Jerozolimie (Syjon), do drugiego miejsca na górze (Góra Oliwna) mówił też Orygenes w swoim *Komentarzu do Ewangelii św. Mateusza* (PG = MIGNE, *Patrologia graeca* 13, k. 1736–1737); por. J. FINEGAN, *The Archeology of the New Testament*, Princeton, New Jersey 1992, s. 234.

³ Prawdopodobnie właścicielem był św. Marek ewangelista, jak sugeruje wspomniany wyżej TEODOZJUSZ, *De situ*, 7.

w 70 r., chrześcijanie ukryli się do Pelli w Transjordanii, a następnie wrócili na Syjon, gdzie przebywali wcześniej. Ta część Jerozolimy nie została zniszczona, gdyż stacjonował tam dziesiąty legion. Nie sprzeciwiano się też ponownemu osiedleniu chrześcijan na tym miejscu⁴.

Według urodzonego w Palestynie biskupa, św. Epifaniusza z Salaminy (315–403), po zburzeniu Jerozolimy w 135 r., wybudowany wcześniej przez chrześcijan mały kościół na Syjonie został oszczędzony. Oznajmia też, że ów kościół znajdował się tam, gdzie uczniowie, po Wniebowstąpieniu Pana weszli do sali górnej. Wspomina też o siedmiu synagogach, z których ocalała zaledwie jedna⁵.

Wymienia je też anonimowy Pielgrzym z Bordeaux (333) dodając informację o pałacu Dawida widocznym od wewnętrznej strony murów Syjonu⁶.

Również pątniczka Egeria (381–384) potwierdza, że na Syjonie był kościół, gdzie Chrystus objawił się uczniom. Został on potem włączony do nawy południowej bazyliki wzniesionej w czasie biskupa Jana (386–415) i nazwany Święty Syjon (*Hagia Sion*)⁷. Zatem w świetle tradycji od IV w., Wieczernik znajdował się w tym miejscu, tj. na górze Syjon⁸.

⁴ Pozycję Syjonu w Jerozolimie potwierdza Józef Flawiusz (BJ 5, 4, w. 137; I wiek).

⁵ EPIFANIUSZ relacjonował (*De mensuris et ponderibus* 14 [392r.]; por. też: CYRYL JEROZOLIMSKI, *Katecheza* 16, 4 [348 r.]) dokumenty z II w.: „Hadrian (117–138) podczas swojej podróży na Wschód (...) zastał Jerozolimę całkowicie zniszczoną do fundamentów (...) z wyjątkiem kilku domów i małego kościoła chrześcijańskiego, który został zbudowany na tym miejscu, gdzie po wstąpieniu Zbawiciela do nieba wrócili Jego uczniowie (...) i siedem synagog, które pozostały na Syjonie, jako rudery. Jedna z nich pozostała aż do czasu biskupa Maximusa (lub Maximona [333–348]) i imperatora Konstantyna, niczym szafas w winnicy, jak jest napisane”. Zwyczaj budowania kościołów w miejscu domów mieszkalnych potwierdza analogiczna sytuacja w Nazarecie, czy Kafarnaum. Poza tym, z relacji Euzebiusza biskupa Cezarei (*Dem. Evang.* III 5, 103 [313–340]) wynika, że aż do czasu Hadriana, Kościołem Jerozolimy przewodzili „biskupi z obrzezania”, co sugeruje, że owa świątynia była miejscem modlitwy judeochrześcijań. Zdaniem B. BAGATTIEGO (*Church from Circumcision, History and Archaeology of the Judeo-Christians* 2, Jerusalem 1971, s. 26) trzeba wziąć pod uwagę również i tę okoliczność, że w tym czasie obie nazwy (Kościół i synagoga) funkcjonowały zamiennie; por. FINEGAN, *The Archeology*, s. 233.

⁶ Wewnątrz murów Syjonu widoczne jest miejsce, gdzie Dawid miał pałac oraz siedem synagog, które tam były pewnego czasu, pozostała z nich tylko jedna; pozostałe się rozsiały, jak mówi prorok Izajasz (1,8); PIELGRZYM Z BORDEAUX, *Itinerario* 592, 4–7 (333 r.).

⁷ „(Podczas Wielkiego Postu, w niedzielę rano), jak zostało potwierdzone w *Martyrium*, cały zjednoczony lud, towarzyszy śpiewem psalmów biskupowi Syjonu, i w ten sposób dochodzą na trzecią godzinę na Syjon. Tu czyta się fragment z *Dziejów Apostolskich* o zesłaniu Ducha Świętego i lud wszystkich języków rozumiał wszystko, co zostało powiedziane (...) i prezbiterzy (przepowiadają) na podstawie tego fragmentu, ponieważ właśnie to jest to miejsce na Syjonie (...) teraz jest tu inny kościół, gdzie tłum (wierzących), po męce Pana, był zgromadzony razem z apostołami”. EGERIA, *Itinerario* 43, 2–3 (384 r.). Również św. Piotr z Sebasty zaświadcza, że ów kościół Góry Syjon upamiętniał Paschę Mesjasza w sali górnej. Prawdopodobnie oba świadectwa dotyczą już istnienia bizantyjskiej bazyliki; por. FINEGAN, *The Archeology*, s. 235.

⁸ Można też wspomnieć świadectwa EUZEBIUSZA Z CEZAREI (313–340) [*Dem. Evang.* PG 22, k. 43; ELS = BALDI, *Enchiridion*, nr 728], który prawdopodobnie pracował w bibliotece ufundowanej na Syjonie przez biskupa Aleksandra (212–250); por. FINEGAN, *The Archeology*, s. 234.

2. Pierwsze trzynaście wieków historii Wieczernika

Od 117 r. mały kościółek istniejący zapewne od lat zaznaczał miejsce „sali na górze”, gromadząc zwłaszcza judeochrześcijan, gdyż przeprowadzone na tym terenie wykopaliska archeologiczne w 1951 r. wykazały, że owa budowla miała wygląd synagogi, która wewnątrz posiadała chrześcijańskie malowidła na ścianach. Św. Maksym odrestaurował ów niewielki kościół w latach 331–349, zaś czterdzieści lat później, arcybiskup Jan wznosił wspomnianą wyżej pięcionawową bazylikę włączając w nią Wieczernik. Biblijny Syjon sytuowano na zachodnim wzgórzu (błędnie), kojarząc ten pogląd z tekstem Izajasza: „bo z Syjonu wyjdzie prawo”, dlatego bazylikę nazwano *Hagia Sion*. Wewnątrz niej, w północno-zachodniej części lokalizowano też miejsce zaślęnięcia Najświętszej Maryi Panny.

Chrześcijanom wydawało się, że słowa św. Piotra wypowiedziane sprzed Wieczernika: „patriarcha Dawid umarł i został pochowany w grobie, który znajduje się u nas, aż po dzień dzisiejszy” (Dz 2,29), dotyczyły tego właśnie terenu, dlatego sądzili, że gdzieś w pobliżu Wieczernika znajduje się grób Dawida⁹.

W 415 r. przeniesiono do bazyliki szczątki św. Szczepana¹⁰, które 45 lat później zostały uczczone zbudowaniem przez cesarzową Eudoksję odrębnej bazyliki na północ od Jerozolimy. Nadal jednak pielgrzymi wspominali grób w bazylice na Syjonie, a niektórzy zaczęli nawet mówić o grobie Dawida, który według 1 Krl 2,10 miał być pochowany w Mieście Dawidowym. Pierwotnie czczono jego grób w Betlejem (IV–VII w.), wskazując nawet dokładne miejsce jego pochówku. Z czasem jednak zapomniano o tej tradycji na korzyść nieszczęsnej legendy o Syjonie, która w XV w. doprowadziła do wypędzenia chrześcijan z tego sanktuarium.

Mnich Modest odrestaurował bazylikę spaloną przez Persów w 614 r.¹¹ Wewnątrz świątyni znajdowało się miejsce zaślęnięcia Matki Bożej, a na prawo wkomponowano Wieczernik. Od jego czasów czczono kamienną płytę, na której, według tradycji, Matka Boża spoczywała przed zaślęnięciem¹². Żywoć Konstantyna i Heleny z X w. wskazuje na miejsce grobu w Diakonikonie bazyliki, w miejscu, gdzie wcześniej czczono pamięć św. Szczepana.

Bazylika została zniszczona po raz drugi w 966 r., z rozkazu kalifa fatimide al-Hakim¹³. Muzułmanie nie posiadali własnej tradycji, co do umiejscowienia grobu

⁹ Według Wielkiego lekcjonarza gregoriańskiego Kościoła Jerozolimy (VII–VIII w.), wspomnienie Dawida i Jakuba, brata Jezusa obchodzono 26 grudnia na Syjonie. Ich świętość opiewał w homilii EYZYCHUSZ Z JEROZOLIMY, *Omellie: In S. Iacobum et David*, 10 (440 r.). Według EZEBIUSZA Z CEZAREI (*Storia Ecclesiastica* 7, 19 [początek IV w.]), Jakub był pierwszym biskupem w Jerozolimie.

¹⁰ Jego wspomnienie obchodzono na Syjonie 27 grudnia.

¹¹ Jak podaje powyższy lekcjonarz, po szóstej niedzieli Wielkiego Postu obchodzono wspomnienie arcybiskupa Jana (386–417 r.), który jako pierwszy wybudował kościół na Syjonie oraz Modesta (614 r.), który go odbudował na nowo.

¹² O uzdrawiającej mocy tego kamienia wspomina SOFRONIUSZ Z JEROZOLIMY, *Anacreontica* 20 (początek VII w.).

¹³ Por. P. PIERCCINI, *Il Cenacolo e i Frati Minori, Origini della Custodia di Terra Santa*, s. 266.

Dawida — o tym, że znajduje się on na Syjonie dowiedzieli się od chrześcijan. Pochodzący z Jerozolimy Al-Mugaddosi pisał w 986 r.: „Ludzie Biblii mówią, że grób Dawida był na Syjonie”. W czasie oblężenia miasta przez krzyżowców w 1099 r. na Syjonie rozbił swe namioty Hrabia Tuluzy. Jeden z jego ludzi, Raymond z Aguilers wylicza święte pamiątki, które zastał na Syjonie: grób króla Dawida i Salomona, grób św. Szczepana, miejsce zaślnięcia Matki Bożej, Ostatniej Wieczerzy i Zesłania Ducha Świętego. Na ruinach starego kościoła krzyżowcy wzniesli w 1100 r. bazylikę Matki Bożej z góry Syjon. Budowla miała trzy nawy. W nawie północnej stała kapliczka ku czci zaślnięcia Najświętszej Dziewicy, zajmująca to samo miejsce, co w bazylice z IV w. Opisywana jest przez pielgrzymów jako niewielkie pomieszczenie chronione kratą i posiadające baldachim. Po zburzeniu bazyliki pielgrzymi zaznaczali to miejsce kamieniem ze znakiem krzyża. W południowo zachodnim miejscu powstał Wieczernik złożony z dwóch połączonych ze sobą kaplic, z których każda dzieliła się na dwie części. W kaplicy na górze część północna poświęcona była wspomnieniu Ostatniej Wieczerzy, a część południowa zesłaniu Ducha Świętego. Dolna kaplica wspominała umycie nóg i ukazanie się Zmartwychwstałego Chrystusa Apostołom. We wschodnim krańcu bazyliki znajdował się grób św. Szczepana. Podczas najazdu Krzyżowców, żaden z pielgrzymów nie wspomina o grobie Dawida. Jedynie w 1167 r. rabbi Abraham z Jerozolimy powiedział żydowskiemu pielgrzymowi Beniaminowi z Tudeli, że 15 lat wcześniej zostały odkryte bogate grobowce Dawida i Salomona, dzięki zawaleniu się jednej ze ścian. Wydaje się, że opowiedziana tu historia opiera się na starej legendzie Józefa Flawiusza. Ze zdarzenia tego wynika, że lud jerozolimski stałe wierzył, iż Dawid tu właśnie został pochowany. Gdy Saladyn zdobył Jerozolimę, bazylika Syjońska była jednym z niewielu kościołów, których nie zniszczono i nie zamieniono na meczet.

W 1192 r. bazylika i klasztor zostały otoczone murem. Niewiele lat później w 1219 r., po inwazji sułtana Ayyubide z Damaszku, na rozkaz Malek el Muadena, sanktuarium to zostało częściowo zniszczone, a gruzy pozostały z niego po 1244 r. Mimo, że całość świątyni została zrujnowana wiadomo jednak, że część zachodnia, czyli właściwy Wieczernik istniał nadal. Zaświadczają to wszyscy pielgrzymi nawiedzający Jerozolimę.

3. Historia Wieczernika po nabyciu go przez franciszkanów¹⁴

W wyniku porozumienia króla Neapolu Roberta d' Angiò i sułtana mammeluka al-Nasera Mohammada, w 1333 r. przybył do Jerozolimy franciszkański prowincjał Akwitanii P. Roggero Garin. Celem jego podróży było podjęcie negocjacji w sprawie nabycia góry Syjon od sułtana Egiptu. Po dłuższym okresie targów i starań udało mu się nabyć ten teren w latach 1335–1337. Dwie bulle papieża Klemensa VI

---

¹⁴ Zarys historii za: B. TALATINIAN, *Custodia francescana di Terra Santa, Santuari di Terra Santa in possesso dei francescani, Autenticità, Acquisto*, Jerusalem 2002, s. 45–52.

(Avignone, listopad 1342 r.), *Gratias agimus* i *Nuper carissimae* oznajmiają światu katolickiemu, że po trudnych negocjacjach i ogromnych kosztach oo. franciszkanie objęły w posiadanie teren, na którym znajdował się Wieczernik¹⁵. Dokumenty te są o tyle istotne, że położyły podwaliny pod prawa franciszkanów nad miejscami świętymi, a zarazem stały się aktem narodzenia współczesnej Kustodii Ziemi Świętej¹⁶. Synowie św. Franciszka zbudowali obok sanktuarium niewielki klasztor i oddział superior tego konwentu począł nosić tytuł Kustosza św. Góry Syjon.

Franciszkanie odrestaurowali sanktuarium w 1343 r., korzystając w tym względzie z pomocy architektów z Cypru. Nie brakowało przy tym trudności, gdyż przychylny im sułtan zmarł 1341 r., po czym nastąpił okres prześladowań, gdyż nowy sułtan wycofał przywileje poprzednika i nakazał zaprzestanie robót, prawdopodobnie spodziewając się pozyskania pieniędzy od franciszkanów.

Opis budowli z tamtego czasu wskazuje, że miała ona dwa pomieszczenia, jedno znajdowało się nad drugim. Oba dzieliły się na dwie części. Część dolna zawierała mały prostokątny pokój z grobowcami Dawida i Salomona, oraz kapliczkę św. Tomasza. Część górna, do której prowadziły schody na ścianie południowo-zachodniej mieściła salę Wieczernika będącą kościołem. Dawna kaplica Ducha Świętego pozostała w ruinie.

Drugi gwardian Góry Syjon, o. P. Niccolò został zobligowany do zakupienia antycznego budynku romańskiego na wschód od kościoła, który już został wcześniej nabyty przez P. Ruggero w 1337 r. Zostały też zawieszony remonty kaplicy Ducha Świętego, zawarte w akcie sprzedaży sułtana Melek en-Nasera władzom Neapolu. W 1361 r. jeszcze nie było możliwe podjęcie tych robót.

W 1365 r., król Cypru Piotr I okupował Aleksandrię i prowadził wojnę z miastami Syrii, dlatego sułtan skierował swój gniew przeciwko chrześcijanom swojego królestwa, a zwłaszcza przeciwko franciszkanom Góry Syjon, którzy zostali wtrąceni do więzienia w Damaszku i skazani na śmierć. Po zawarciu pokoju w 1370 r., nowi bracia przybyli z Zachodu na górę Syjon. Ten sam sułtan wydał furman mający ich chronić, dlatego nastąpił okres względnej poprawy.

W 1387 r. brat Ricold wspomina, że część Wieczernika, tj. miejsce Zesłania Ducha Świętego zamieniono w meczet. W tym okresie Żydzi rozpoczęli intrygi, aby nabyć od muzułmanów kaplicę Dawida i utworzyć synagogę. Przy pomocy pieniędzy udaje się im wyrzucić franciszkanów z kaplicy (1429), ale pozostała ona nadal w rękach muzułmanów. Dzięki wysiłkom Wenecji miejsce to wróciło po roku we władanie braci.

---

¹⁵ Opis przejścia Wieczernika przez franciszkanów przestawił P. GIACINTO, M. FACCO, *Custode di Terra Santa*, w liście okólnym nr 7, z okazji smutnego jubileuszu 400 lecia usunięcia franciszkanów z Góry Syjon (1551–1951).

¹⁶ Proboszcz Ludolfo di Sudheim, który podróżował na Wschodzie od 1336 do 1341 r. jest pierwszym świadkiem osiedlenia się franciszkanów w konwencie Góry Syjon. Informuje, że mieszkali w monasterze Kanoników Regularnych, zaś królowa Sancia, żona króla Roberta zabiegała o ich potrzeby. Relacjonuje też o ich gorliwości w sprawowaniu kultu w Bożym Grobie oraz trosce o pielgrzymów, którzy również o tym wspominają w XIV i XV w.

W 1438 r. fra. Jakub Delfin (1434–1438) dzięki pomocy Filipa ks. Burgundii i pozwoleniu sułtana Barsabai (1422–1438) naprawił uszkodzenia i odbudował kaplicę Ducha Świętego. Niedługo po tym, gdy na tron Egiptu dostał się El-Malik az-Zahir Giarmaq (1438–1453), ów fanatyczny muzułmanin nakazał zamknąć kościoły chrześcijańskie i deportować zakonników z góry Syjon do Kairu. Jego nakaz został jednak wstrzymany ze względu na interwencję Negusa z Abisynii. Nawet gwardian Gandolfo di Sicilia (1439–1444) oraz jego następcą P. Baldassarre da S. Maria otrzymali dwa firmany pozwalające na naprawę kaplicy w Betlejem i Ducha Świętego na Syjonie. Remonty jeszcze trwały, gdy w 1452 r. do Jerozolimy przybył specjalny delegat Khaski z nakazem zniszczenia wszystkiego, co było już naprawione oraz odebrania franciszkanom grobu Dawida. Na nic się zdały wszelkie protesty, gdy zmieniono kaplicę Proroka na meczet.

Za panowania sułtana Khoscadema (1461–1467), za pomocą pieniędzy zakonnicy zdołali odbudować kaplicę Ducha Świętego, lecz w 1468 r. zniszczono ją kompletnie. W tym czasie franciszkanie żyli w ciągłym lęku o swoje życie, co skończyło się dopiero pod panowaniem sułtana Qayetbai (1468–1496), dzięki protekcji emira Azbacha. Ponownie zmiana polityki sułtańskiej doprowadziła w 1490 r. do zniszczenia oratorium i kaplicy Ducha Świętego.

Muzułmanin odpowiedzialny za kaplicę Dawida zamienioną w meczet chciał posiąść również Wieczernik. Wsparty przez Mufti, Kadiego Jerozolimy, udał się w tym celu do Konstantynopola do sułtana Solimana (1520–1566), gdzie przedłożył swoją prośbę przekonując go, że ceremonie czynione przez franciszkanów nad meczetem Dawida przeszkadzały modlitwom w meczecie. 18 marca 1523 r. zarządził, że franciszkanie zostali wyrzuceni z kościoła i konwentu Wieczernika. Niestety, zanim nadszedł nakaz wstrzymujący to postanowienie za sprawą władców Wenecji, gubernator Damaszku Khurrem zdążył wyeksmitować braci z klasztoru. Zatem w 1523 r. wypędzono franciszkanów z Wieczernika pod zarzutem, że jako „niewierni” bezczeszczą święte miejsce islamu — grób Dawida. Bracia udali się do pobliskiego domu zwanego „piekarnią”, gdzie mieszkały tercjarki. Mimo interwencji Wenecji i Francji u dworu sułtańskiego, sprawy toczyły się coraz gorzej. Oskarżono braci, że chronią Europejczyków, którzy podżegają do wojny. Tak więc, kolejno stracili kaplicę Dawida (1453) i Ducha Świętego, gdzie Muhammed el-Agiani zawiesił napis: „W imię Boga miłosiernego (...) sułtan Soliman nakazał oczyścić to miejsce z niewiernych”.

W 1549 r. przybył do Jerozolimy Baron Arman Gabriele de Luetz, ambasador Francji, który widząc dokonaną niesprawiedliwość protestował u sułtana, co spowodowało nadejście kilku firmanów korzystnych dla braci. W kwietniu 1550 r. wycofano nawet wszystkie dekrety przeciwko franciszkanom, lecz derwisz (święty mnich) oskarżył ich o profanację grobu Dawida, co doprowadziło, że sułtan definitywnie usunął franciszkanów z Góry Syjon w 1551 r. W ten sposób, po paru latach pobytu w tzw. „piekarni”, bracia przenieśli się w 1559 r. do klasztoru św. Zbawiciela.

W przeciągu czterech wieków nieskutecznie próbowano wykorzystać sytuację polityczną w celu odzyskania tego sanktuarium. Miedzy innymi były też inicjatywy polskie, gdyż Propaganda Fidei proponowała królowi Polski pomoc w tej kwestii, a w latach 80-tych XIX w., pewna bogata hrabina polska deklarowała przekazanie pieniędzy Leonowi XII, aby wykupiono Wieczernik od muzułmanów.

W 1831 r., w wyniku okupacji egipskiej w Palestynie, franciszkanie uzyskali pozwolenie na dwukrotne w ciągu roku, odprawianie obrzędów religijnych w Wieczerniku. W Wielki Czwartek mogli sprawować obrzęd obmycia nóg, zaś w Niedzielę Zesłania Ducha Świętego, pozwolono im na odśpiewanie Ewangelii, odmówienie *Ojciec nasz*, *Zdrowaś Maryjo* i *Chwała Ojcu*.

W 1898 r. sułtan Abdul Hamid, podarował cesarzowi niemieckiemu Wilhelmo- wi II ogród położony na dawnym terenie bazyliki Syjonu. Cesarz ofiarował go archidiecezji kolońskiej. W 1900 r. położono kamień węgielny pod kościół Zaśnięcia NMP. Powstałe w 1906 r. sanktuarium powierzono niemieckim benedyktynom z Beuron, którzy 20 lat później utworzyli tu opactwo. Kościół Zaśnięcia jest rotundą w stylu neoromańskim zbudowaną na wzór kościoła z Aix-la-Chapelle. Wewnątrz niego znajduje się krypta z ołtarzem i statua Maryi położona na tradycyjnym miejscu zaśnięcia NMP z *Hagia Sion*.

Dopiero po niespełna 400 latach franciszkanie mogli wrócić do dawnej „piekarni” położonej parę kroków od Wieczernika, którą decyzją Kustosza P. Nazareno Jacopozzi z 26 marca 1936 r. przekształcili w konwent św. Franciszka i tzw. kościół Wieczernika. Podczas wojny arabsko izraelskiej 1948 r., z rozkazu wojsk izraelskich musieli się wycofać z tego miejsca, lecz 4 czerwca 1960 r. otrzymali pozwolenie powrotu. Od 1948 r. ortodoksyjne organizacje żydowskie weszły w posiadanie niektórych pomieszczeń wokół Wieczernika. Chodzi o *Mount Sion Society*, która otrzymała tzw. *Custodian of Absentee Properties*. Założono tam też szkołę religijną *Diaspora Yeshiva*. Były też próby przejęcia wpływu nad Wieczernikiem przez organizacje ekumeniczne *Ecumenical Fraternity* oraz wspólnot greckich i ormiańskich. W Wieczerniku, w ostatnich dziesięcioleciach przeprowadzono konieczne prace renowacyjne, które były nieprawnie prowadzone przez fundację *San Raffaele del Monte Tabor di Milano*, bez akceptacji kustosza Ziemi Świętej. Wszystkie te inicjatywy spotkały się z protestem.

Obecnie w Wieczerniku sprawowanie Eucharystii jest niedozwolone, można jednak prywatnie się modlić i śpiewać¹⁷.

Wieczernik znajduje się w rękach muzułmanów, zaś grób Dawida w rękach Żydów i tylko bazylika Zaśnięcia Matki Najświętszej przypomina nam wspaniałe sanktuarium starożytności chrześcijańskiej uwieczniające miejsce, gdzie Chrystus pożegnał się ze swymi uczniami¹⁸.

¹⁷ Por. A.S. JASIŃSKI, *Jerozolima. Promień miłości Jahwe*, Kraków 1999, s. 172.

¹⁸ Zob. T. HANELT, *Jerozolima i jej najstarsze zabytki chrześcijańskie*, „*Studia Gnesnensia*” 5 (1979–80), s. 292–296; E. i A. GORYS, *Heiliges Land, Ein 10000 Jahre altes Kulturland zwischen Mittelmeer*,

4. Wykopaliska archeologiczne z uwzględnieniem topografii i wyposażenia sanktuarium

Na temat położenia, rozmiarów i wyposażenia Wieczernika istnieje kilka informacji z tradycji. Teodozjusz podaje, że z Golgoty na Syjon było 200 kroków, zaś z Syjonu do domu Kajfasza, który „teraz jest kościołem św. Piotra” było zaledwie 50 kroków. On też dodaje, że kolumna, przy której był Jezus biczowany znajdowała się początkowo w domu Kajfasza, a następnie na Syjonie¹⁹. Ormiański opis świętych miejsc (VII w.) podaje, że kościół Świętego Syjonu był oddalony 180 m od *Anastasis* i miał 55 m długości i 40 m szerokości. Posiadał też 80 kolumn połączonych łukami. Z sufitu zwisała korona z cierni, która była na głowie Chrystusa. Po prawej stronie znajdowała się „sala misterium” z drewnianą kopułą. W owej sali znajdował się ołtarz, na którym celebrowano Msze św.

Jej wygląd ukazują dwie zachowane mozaiki, bazyliki Pudencjany i mapy z Madaby:

Ryc. 1. Mozaika w absydzie bazyliki św. Pudencjany w Rzymie (IV w.)²⁰. Budynek nawiązuje do ośmiokątnej bazyliki, zbudowanej przez Teodozjusza I w Jerozolimie (ok. 382 r.).

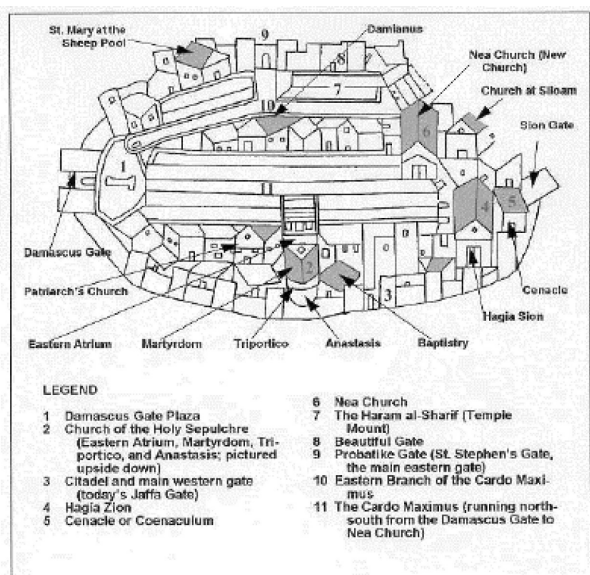

Rotem Meer und Jordan, Veröffentlicht, DuMont Reiseverlag 2006, s. 145–146; S. JANKOWSKI, *Przewodnik po Ziemi Świętej*, Rzym 1983, s. 191–194.

¹⁹ TEODOSIO, *De situ*, 7. O kolumnie na Syjonie wspomina również św. Hieronim, który dodaje, że znajdowała się w nawie kościoła. HIERONIM, *Lettera 108: Epitaphium Paulae; ad Eustochio* 9, 3–4 (404 r.); *Lettera di Luciano* (415): *depositione del corpo di S. Stefano*.

²⁰ Kościół został zbudowany nad domem senatora Pudensa, który udzielił gościny św. Piotrowi. Oryginalna konstrukcja związana jest z papieżem Piusem I (poł. II w.). Papież Siricius (384–399) przebudował świątynię i jemu zawdzięcza się ową mozaikę, która czasowo odpowiadała działalności pątniczki Egerii; por. FINEGAN, *The Archeology*, s. 235.

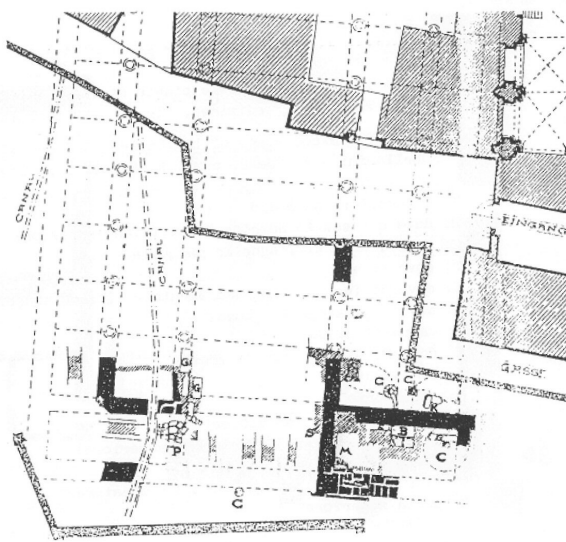
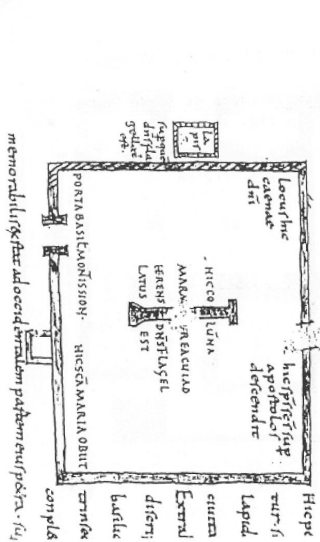

Ryc. 2. Część mozaiki słynnej mapy Jerozolimy z Madaby (VI). Małe struktury w prawo identyfikuje się z Wieczernikiem, jako przedłużenie bazyliki Hagia Sion (CE 415-1009).

Ryc. 3. Teren wykopalisk archeologicznych góry Syjon²¹.

²¹ Za: B. BAGATTI, E. ALLIATA, *Ritrovamento archeologico sul Sion*, LA 31 (1981), tav. 17; E. ALLIATA, *Topografia*, 46-47, nr 46.

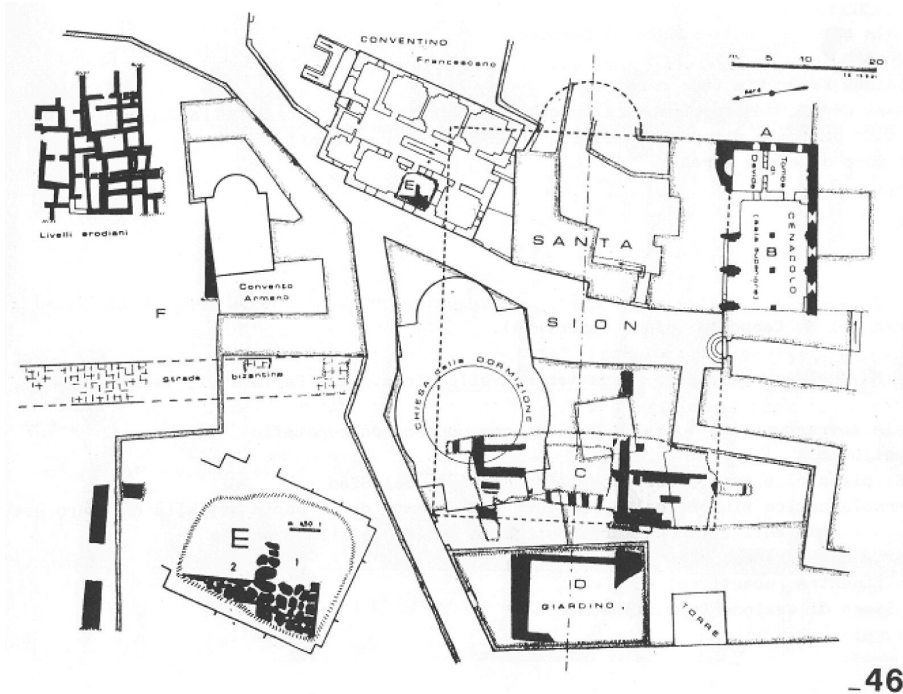
Schemat po lewej stronie (45): bazylika św. Syjonu według rysunku Arkulfa (*cod. Vindobonensis*, IX w.)²².

W centrum znajduje się kolumna, przy której Jezus był biczowany; na dole po lewej: drzwi bazyliki; na górze po prawej: miejsce zesłania Ducha Świętego; na górze po lewej: miejsce Ostatniej Wieczerzy; po lewej stronie: kamień, na którym Jezus był biczowany.

Schemat po prawej stronie (46): Wykopaliska na terenie budowanego kościoła Dormizione (1899)²³.

W kolorze czarnym: starożytne fundacje; w kolorze czarnym z białymi kreskami: starożytne mury; A: późniejsze fundacje; B: łaźnia; C: cysterna; G: groby; K: kadz prasy; P: nawierzchnia z kamienia nieobrobionego; S: miejsce odnalezienia dużych fragmentów kolumn.

Ryc. 4. A: „grób Dawida” z epoki romańskiej; B: Wieczernik (sala górna) przerobiona w średniowieczu; C: wykopaliska Sadela na terenie kościoła Zaśnięcia (1899); D: wykopaliska Gislera w ogrodzie — obecnie należy do Kustodii (1935); E: wykopaliska Bagattiego w refektarzu klasztoru franciszkanów (1980) — F: wykopaliska Broshiego na terenie Ormiańskim (1971–1972).

- 46

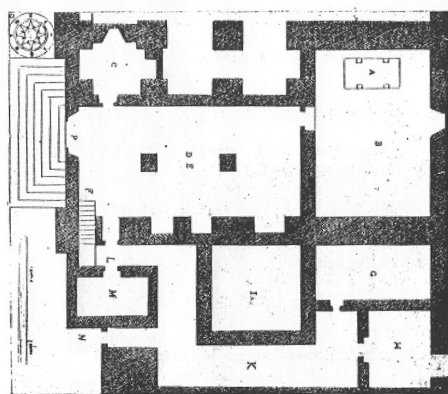
²² Za: J. WILKINSON, *Jerusalem Pilgrims before the Crusades*, Jerusalem 1977, tav. 3 (di fronte a p. 194); E. ALLIATA, *Topografia cristiana della Palestina*, t. I: *Gerusalemme e i dintori*, Dispense 7, Gerusalemme 1988, 46–47, nr 45.

²³ Arculf (670r.) mówił o „dużej bazylice” na Syjonie oraz potwierdził świadectwo Sofroniusza o zaśnięciu Maryi w tym miejscu; za: H. RENARD, *Die Marienkirchen auf dem Berge Sion in ihrem Zusammenhang mit dem Abendmahlsaal*, „Das heilige Land” 44 (1990), s. 18–19; ALLIATA, *Topografia*, s. 46–47, nr 45; FINEGAN, *The Archeology*, s. 235.

Ryc. 5.

Schemat Wieczernika z końca XVI w. Po lewej stronie (47)²⁴.

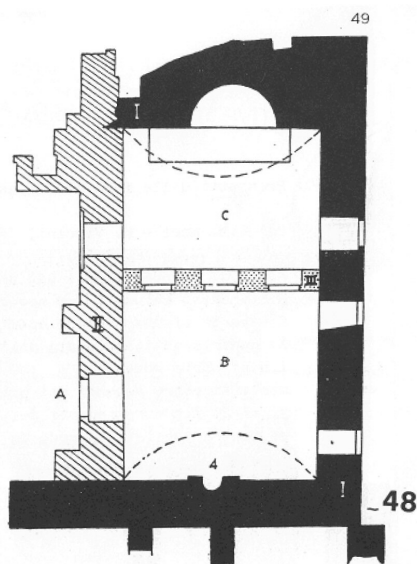
- A: grób Dawida
- B: miejsce Zesłania Ducha Świętego
- C: miejsce przygotowania baranka paschalnego
- D: miejsce spożywania
- E: miejsce wieczerzy sakramentalnej (wyższe piętro)
- F: wejście do powyższego miejsca
- G: kaplica św. Tomasza
- H: miejsce odprawiania Mszy św. przez św. Jana
- I: krużganek klasztorny
- K: korytarz
- L: drzwi kościoła
- M: furestaria (parter i piętro)
- N: drzwi konwentu
- O: „idźcie i głoscie Ewangelię wszystkim narodom”
- P: drzwi górne

47

Schemat sali zwanej „grobem Dawida”. Po prawej stronie (48)²⁵.

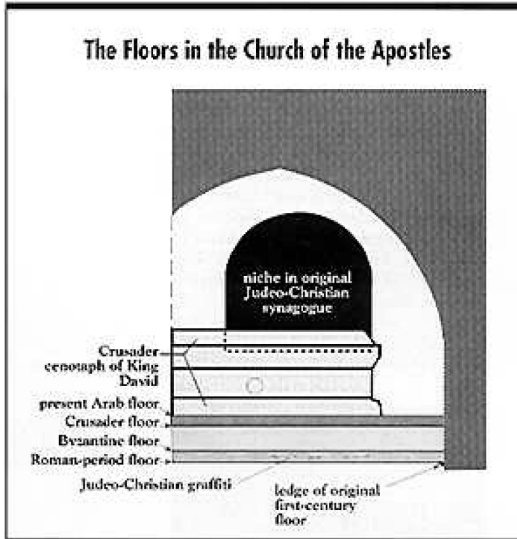
- A: sala zewnętrzna pod Wieczernikiem
- B: przedsionek
- C: pokój grobowy
- I: mury z epoki późnoromańskiej (synagoga z niszą na zwoje Pisma Świętego)
- II: mur nośny z epoki Mameluków (dzieło franciszkanów)
- III: mur z epoki tureckiej
- IV: „mihrab” (1452)

48

²⁴ Za: B. AMICO, *Trattato delle piante et imagini dei sacri edifici di Terra Santa*, Firenze 1619², fig. 14 (*didascalie nella fig. 15*); B. AMICO, *Plans of the Sacred Edifices of the Holy Land*, trad. ingl. di T. Bal-lorini, E. Hoade, pref. B. Bagatti, Jerusalem 1953, s. 71, 73; ALLIATA, *Topografia*, 48–49, nr 47.

²⁵ Za: J. PINKERFELD, *David's Tomb. Notes on the History of the Building. Preliminary Report*, „Bulletin of the Rabinowitz Fund for the Exploration of Ancient Synagogues” 3 (1960), s. 42; ALLIATA, *Topografia*, 48–49, nr 48; <http://www.centuryone.com/foundation.html> (dostęp: 30. 03. 2009 r.).

Ryc. 6. Pozostałości starożytnego budynku na górze Syjon były przedmiotem dwóch archeologicznych badań: 1859 — E. Pierotti i 1951 — wspomniany Jakub Pinkerfeld: (*Israel Exploration Society* 1975: s. 116–117). Pinkerfeld dążył w dwóch dołach ujawniając wcześniejsze trzy piętra, XII wieczne piętro krzyżowców; 15 stóp poniżej odkrył mozaiki podłogowe z geometrycznych wzorów pochodzących z okresu bizantyjskiego (V w.), a następnie pozostałości rzymskiej podłogi (koniec I w.).

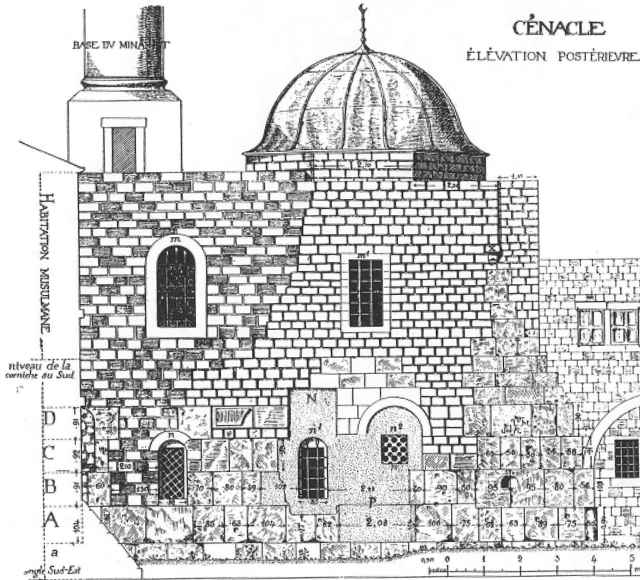
Dwa dowody sugerują, że owa synagoga została zbudowana raczej przez Judeo-chrześcijańskich, niż przez tradycyjnych Żydów. Pierwszy z nich składa się z kilku fragmentów tynku rozrzuconych na podłodze, jedna z nich posiadała wczesny napis z oryginalnej ściany budynku.

Odczyty są kontrowersyjne, ale o treści chrześcijańskiej²⁶. Drugi wynika z ułożenia budynku. Jeżeli budowle były tradycyjnie żydowskie, jego nisze powinny być zorientowane w kierunku góry Świątyni. Budowniczy miał jasny obraz świątyni w miejscu, a jednak ukierunkował ją nieco na północny zachód w bezpośredniej linii z kościołem Świętego Grobu, tradycyjnym miejscem Ukrzyżowania i pochówku Jezusa²⁷.

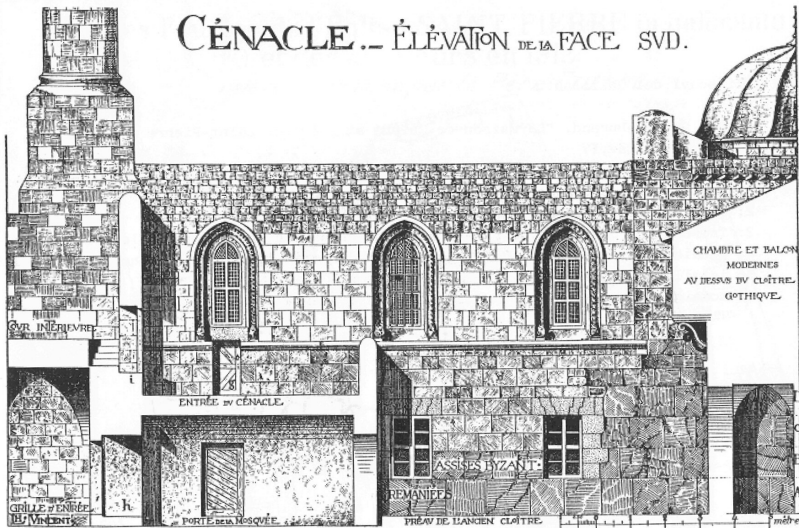
²⁶ Zaproponowano, iż kolejne litery mogły oznaczać następujące słowa: *Conquer, O Savior, mercy* lub *O Jesus, that I may live, O Lord of the autocrat*. Ostatnie słowo prawdopodobnie jest aluzją do Dawida, wspomnianego w Dz 2,29. Odczyt słów pochodzi od E. TESTY, B. BAGATTIEGO (*Church from*, s. 120); za: FINEGAN, *The Archeology*, s. 238.

²⁷ W przypadku dokładnej oceny kierunku niszy synagogałnej zachodzą sprzeczne relacje, gdyż początkowo określono ją jako północno-wschodnią, co odpowiada położeniu Świątyni, zaś dalsze badania wykazały, iż była zorientowana w stronę północno-zachodnią, czyli na Boży Grób; por. FINEGAN, *The Archeology*, s. 238; H. GEVA, *David's Tomb*, w: E. STERN (red.), *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land*, t. II, Jerusalem 1993, s. 778.

Ryc. 7. Dwa widoki facjaty wschodniej i południowej²⁸. A, B, C, D: najstarsze fragmenty; N: zamknięte okno; P: ślady drugiego wyjścia (drzwi?); X: starożytna konsola użyta w murze późniejszym; i, h, g: drzwi współczesne; m, m': okna późniejsze na wyższym piętrze; n, n1-2: okna późniejsze na niższym piętrze; o: kamienie przycięte w sposób sugerujący jakiś łuk.

- 50

²⁸ Za: F.M. ABEL, H. VINCENT, *Jérusalem nouvelle*, z. 3, Paris 1922, tav. XLVII; ALLIATA, *Topografia*, 50–51, nr 50.

Die Sanktuarien des Zions — der Abendmahlssaal

ZUSAMMENFASSUNG

Die Vorführung des Abendmahlssaal-Sanktuariums wird die nachstehenden Fragen enthalten: (1) die Zeugnisse von seiner Authentizität; (2) der Abriss der Geschichte von den ersten dreizehnten Jahrhunderten seines Bestehens; (3) der Abriss der Geschichte von dem Erwerb des Abendmahlssaals durch Franziskaner; und (4) die Besprechung der Resultate der archäologischen Ausgrabungen mit der Rücksichtnahme auf die Topographie und die Ausrüstung von Sanktuarium.